

Erasme de Rotterdam i Sant Jeroni de la Murtra

Autor: Pep Mayolas

Data de publicació: 16-11-2017

La famosa anècdota de la discussió entre erasmistes catalans i el prior de la Murtra l'any 1528 pot constituir la prova definitiva conforme Erasme de Rotterdam, en contra del que diu la història, havia estat a la Península Ibèrica.

Erasme de Rotterdam fou, durant el primer terç del segle XVI, el far del pensament occidental. En paraules d'un dels seus biògrafs, l'escriptor austríac Stefan Zweig (1881-1942), «Erasme representa l'encarnació de la saviesa per antonomàsia, optimum et maximum, el millor i més elevat que es pot pensar, (...) la irrefutable autoritat en qüestions científiques, poètiques, terrenals i espirituals. (...) L'anomenen "llum del món", "pítia d'Occident", vir incomparabilis et doctorum phoenix. (...) Camerari, humanista, diu d'ell: Rebre'n una carta ja és una gran fama i un triomf esplèndid, però qui pot adreçar-li la paraula, aquest és un benaventurat a la Terra»[1]. També el tingueren per «valedor de la veritable teologia»[2]. Tot plegat li valgué una legió de seguidors actius arreu d'Europa, però també severes crítiques per part de molts integrants de l'estament eclesiàstic.

És coneguda l'anècdota segons la qual el cenobi badaloní de Sant Jeroni de la Murtra fou l'escenari d'una discussió reportada en una carta de l'erasmista Vicenç Navarra al també erasmista Alfonso de Valdés, datada el 25 d'octubre de 1528. Una carta que, degudament investigada i treballada, pot fer donar un tomb substancial a la visió històrica que tenim del segle XVI català.

Per tal de dimensionar més aproximadament el valor de la missiva i el context en què fou escrita, primer s'escau de presentar amb unes pinzellades biogràfiques els principals erasmistes catalans de l'època, tres dels quals intervingueren en la substanciosa i decisiva anècdota que reproduïrem.

En Miquel Mai fou «fill del regent de la cancelleria Joan Mai i d'Elisabet Rovira, nét del també regent de la cancelleria Joan Mai i besnét de Ramon Mai, mestre de medicina a Tremp. Dos germans seus, Climent i Joan, foren,

respectivament, abats de Ripoll i de Sant Benet de Bages. Fou doctor en drets. Regent la cancelleria de Sardenya (1512-17), ho fou després (1519-33) del Consell d'Aragó. El 1528 fou nomenat ambaixador a Roma prop del papa Climent VII, i preparà la solemne coronació de Carles per part del papa, a Bolonya. El 1533 fou ascendit a vicecanceller de la corona catalanoaragonesa, càrrec que tingué fins a la mort. El 1535 acompanyà el rei a Tunis; intervingué a les corts de Montsó del 1542, que prorrogà, i fou present, a Barcelona, a l'entrevista entre els consellers i el duc d'Alba sobre el vast programa de fortificació de la ciutat. Lligat de jove amb humanistes, com Martí Ivarra (que el 1514 li dedicà un epigrama i el 1522 la segona edició barcelonina del vocabulari de Nebrija), i amb el petit cercle erasmista barceloní fou, amb Mercurino Gattinara, una de les figures bàsiques de l'erasmisme al servei de la política imperial. La seva formació humanística, bàsicament italiana, resta palesa en la seva rica biblioteca —més de 1800 obres impreses i 400 de manuscrites; a més de texts jurídics, hi figuraven obres d'autors clàssics, italians i francesos i una gran quantitat d'obres d'Erasme, algunes d'elles ja prohibides[3]— i en el gran nombre d'antiguitats que deixà, en morir, al seu palau de Barcelona, que fou després casa dels Pinós»[4].

En Rafel Joan era escrivà reial, tingué molins paperers i fou un dels subministradors de paper a algunes de les principals impremtes de Barcelona. Era un noble domiciliat a la capital catalana que figura com a signant al testament d'en Mercurino Gattinara, canceller de l'emperador, que morí el 4 de juny de 1530. Joan subministrà paper a l'impressor Carles Amorós, segons consta en el testament d'Amorós datat el 16 d'agost de 1548. El veiem que, el 1545 i també el 1565 —pot ser ell mateix o més aviat un descendent seu del mateix nom—, és propietari de tres molins sobre el riu Ter, al terme de Vilagelans: un de fariner, un altre de draper i un altre de paperer.

Per bé que no se'ns diu que fos present a Sant Jeroni de la Murtra el dia de l'anècdota, cal fer referència a un altre gran erasmista i funcionari real com fou en Joan Morell, el qual, amb el mercader Francí Costa, tenien «societat e companyia feta de paraula» amb la llibreria que dirigia el 1533 en Rafael Dauder, qui estava casat el 1516 amb Elisabet Morell, possible germana o filla de l'ermista. La filla d'aquest matrimoni, Beatriu Dauder i Morell, apareix casada el 1532 amb en Joan Trinxer, en primeres núpcies d'aquest. Tindran dos fills, Joan i Francesc[5]. Que la filla o la germana de tot un funcionari reial estigui casada amb un llibreter de Barcelona, i la filla d'aquest matrimoni amb un altre, donen idea de la prosperitat que una llibreria devia representar en aquella època. En Rubió i Balaguer troba que «tot indica l'existència d'un ambient favorable a aquests negocis. (...) Les dones no es mostraven esquives a col·locar els seus estalvis en llibreries: el 1517, la vídua de l'apotecari Antoni Llonch invertí 100 lliures en una societat per tres anys amb el llibreter Mazan. No era un mer interès el que li oferien, sinó la meitat dels guanys. Aquest cas no és únic»[6].

I en Vicenç Navarra és un dels canonges de la seu barcelonina i curador fins al 1530 de la biblioteca de l'arquebisbe de Tarragona, en Pere de Cardona, un dels personatges més rellevants tant políticament com culturalment del primer terç del segle XVI. Doctor en drets, molt vinculat al cercle d'en Martí Ivarra, que li dedicà un epigrama (1512)[7], en Navarra fou després vicari general del bisbe Joan de Cardona[8], i també curador de la seva biblioteca.

Aquests quatre erasmistes que integren l'alt funcionariat reial semblen tenir els papers repartits per complementar-se en un cenacle dedicat a la producció llibresca. En Miquel Mai és qui té el càrrec més alt, probablement és el més ric, és el qui col·lecciona llibres i el qui veiem exercint de mecenes. En Rafel Joan és propietari de molins que produeixen paper i té tractes de subministrament i crèdit amb impressors. En Joan Morell està emparentat durant almenys dues generacions amb impressors i llibreters, i ell mateix ha format societat amb la llibreria d'en Rafael Dauder. En Vicenç Navarra, finalment, és llatínia i bibliotecari, i com a tal, pot exercir de redactor, corrector o supervisor de publicacions. Unes publicacions tal vegada amb peu d'impremta d'Anvers, de Lió, de Basilea... que aquests funcionaris podrien «moure», de forma clandestina —si calia— per tot el continent, bo i desplaçant-se amb la cancelleria itinerant de l'emperador pels seus dominis europeus. A la Biblioteca de Catalunya es conserva una edició del *Catonis praecepta moralia* ab Erasmo Roterodamo recognita, impresa per en Carles Amorós, client d'en Rafel Joan, el 1529[9]. El doctor Rubió i Balaguer també ens diu que «les edicions d'Erasme per a ús d'estudiants que foren contractades a Barcelona corresponen a 1543, 1547 i 1551 (...). El nom del taller d'Amorós va unit al record de dos d'aquests [llibres]»[10].

Veiem, doncs, un ambient propici a l'elevada producció de llibres, amb tot l'engranatge que demana el procés productiu a punt de solfa, i una acumulació d'evidències testimonials que conviden a sospitar, en els cercles humanístics i erudits, una devoció col·lectiva per Erasme que no s'explica per a una figura permanentment absent, que no arribà a estar mai a Barcelona ni a Catalunya.

I ara anem a l'anècdota. En pro de la riquesa de detalls, reproduïm la transcripció de la postdata de la carta, traduïda del llatí, que en fa el pare Batllori.

«[Tot] visitant [en Miquel] Mai els monestirs de la nostra rodalia, arribarem per atzar al de Sant Jeroni de la Murtra. Hi havia alguns amics tan doctes com assenyats. El prior d'aquest monestir és germà carnal del nostre vicecanceller, que em penso que coneixes prou, atesa l'antiga amistat. Allà, doncs, un cop celebrat el sacrifici de costum, guiats pel seu

germà recorreguérem la casa, prou polida. Finalment, hom arribà a la biblioteca. Arrambats a les parets hi havia dos centenars de llibres. Miràrem l'antiguitat d'alguns pocs. Els lloàrem, segons el gust diferent de cadascú. Llavors el prior, com a frare entès i enginyós, ho exaltà amb una hipèrbole poètica, tot dient: «—Vindrà un temps, certament, en què l'Església ortodoxa, amb aquests textos dels evangelis i amb els d'ambdós Testaments, i amb l'autenticitat d'aquests llibres, confirmarà la fe dels cristians a tot el món, i aquesta biblioteca serà l'asil de la veritat i de la fe cristianes, mentre ara els escriptors dolents ho perverteixen tot.

»Tots dissimulàrem, muts, aquell bull colèric, car havíem d'anar a dinar a una torre no gaire propera, on ens esperaven com [a] invitats. El nostre amic Rafel [Joan] cercà el Nou Testament traduït per Erasme. El prior, com mossegat per una serp, exclamà:

«—Per ventura havíem de tenir els llibres dels heretges en aquest tabernacle tan sant de Cèdar? Lluny de nosaltres aquesta vergonya! Més aviat —digué— no sabeu que aquell heretge, condemnat a Burgos per una santa reunió, se salvà fugint-ne? Altrament aquells sants pares l'haurien cremat com a luterà— com si Erasme tingués res a veure amb Luter.

»El criat de Mai, que és compatrici teu, començà a dir en veu baixa no sé què de Valladolid (és a dir, que el prior cononia la consulta de Valladolid, que havia tractat de les doctrines d'Erasme, sense condemnar-lo, amb una, inexistent, de Burgos). Llavors jo li vaig dir: —Calla! Qui t'ha nomenat jutge d'aquest monstre?

»I Rafael, de nou: —Tot sovint he sentit a dir a aquell heroi arxicanceller [Gattinara] que el qui l'ha maleït, o no ha vist els seus llibres o no l'ha entès.

»Novament, el colèric: —No tindrem mai aquesta pesta. El canceller —digué— curi dels seus fets, deixant entendre que deixés els nostres a nosaltres.

»Llavors s'interposà un moment dubtós de Favorino (el criat castellà del vicecanceller), i el nostre Mai insistí: —Reverend cogullat, més valdria que no solament tinguessis els llibres del de Rotterdam, fermíssima columna de l'Església, sinó que els llegissis sovint i els entenguessis; això us convindria més, a tu i als teus companys. Tens un coneixement fals de les coses d'Erasme— i explicà la consulta de Valladolid.

»Jo, llavors, ja més calmat, car s'havia refredat la còlera, vaig dir: —Com digueres, sense cap precisió, que havíem de venir ací per trobar la veritat de les Escriptures? Bé, siguin els teus llibres escrits i pintats polidament. Que no erren mai els escrivans? Per ventura no saps el que el Polizià diu dels qui graven les lletres dels epigrames, que els qui més excel·leixen en aquesta art són els menys erudits? Concedint que siguin correctíssims, això valdria per als llibres d'autors llatins; per als grecs i hebraics, caldria recórrer a les fonts.

»Amb aquesta distinció, el frare començà de trontollar i digué que, havent estat traduïts per Jeroni, ja els donem per aprovats; com creient-ho així, del Nou Testament.

»Aleshores jo vaig replicar: —¿Per ventura creus que aquest Nou Testament ha estat traduït per Jeroni?

»Ell digué: —Ho afirmo fermíssimament i catòlicament.

»Rient jo de la ignorància d'aquell home, —Rep —li dic—, reverendíssim prior, aquest present per la teva relliscada: sàpigues que aquest Nou Testament no fou traduït per Jeroni, ans només corregit; llegeix, al començament dels evangelis, la seva carta a Damas, summe sacerdot, per mitjà de la qual podràs superar la teva ignorància. Passa-ho bé!—. Ens n'anem a dinar tots, rient»[11].

D'aquest episodi a la desapareguda biblioteca de la Murtra s'infereixen uns quants temes interessants. El més destacat de tots, però, malgrat provingui d'una observació errònia del prior del monestir badaloní, és el fet que Erasme hagué de marxar de la península ibèrica per salvar-se. Al marge de si fou veritat o no que fos condemnat, ell o la seva doctrina, l'observació cabdal emana del fet que «se salvà fugint-ne». Si repassem la traducció que del mateix fragment ens traslladen en Prats i en Nadal, encara es veu més clar: «El prior, talment picat per una serp, digué: —És que havíem de tenir, en aquest celler tan sant de Cèdar, llibres d'heretges? No tenim aquesta infàmia; ben al contrari, o és que no sabeu, digué, que aquest heresiarca, condemnat pel Sant Concili de Burgos, fugí cercant la salvació?»[12]. En ambdós casos veiem que el prior dóna per fet que Erasme era a la Península Ibèrica i els seus interlocutors no li discuteixen pas. Allò que es posa en qüestió a la conversa no és si va arribar a marxar o no, sinó si la consulta tingué lloc a Burgos o a Valladolid, i si l'arribaren a condemnar. I aleshores ens enfrontem a la tan repetida sentència de la història: que Erasme de Rotterdam sempre va refusar de venir a cap dels regnes d'Espanya, per més que el convidaren. Però en canvi, també topem reiteradament amb la idea que la influència del gran humanista arrelà i s'estengué a la península

ibèrica més que en cap altre territori europeu, fins al punt de fer afirmar a en José Luís Abellán la seva coneguda sentència paradoxal: Erasme fou holandès, però l'erasmisme fou espanyol.

L'episodi de la Murtra, doncs, constitueix un índex significatiu, gairebé un testimoni concloent, conforme aquell qui es feia dir Erasme visqué, si més no un temps, en terres catalanes. I fou un personatge tan rellevant a casa nostra que els seus seguidors més incondicionals es trobaven entre els funcionaris reials de l'emperador a Catalunya.

PEP MAYOLAS

[1] STEFAN ZWEIG, Erasmo de Rotterdam: triunfo y tragedia de un humanista, Editorial Paidós, S.A., Barcelona, 2005, p. 89-90.

[2] Ídem, p. 90.

[3] Aquesta biblioteca estava, per herència, en poder de Bernat Galceran de Pinós (+ 1626), besnét d'Elisabet Mai, germana de l'humanista Miquel Mai, segons MAR BATLLE, Patriotisme i modernitat a La fi del comte d'Urgell, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1999, p. 118, nota 26, on cita com a font Agustí Duran i Sanpere.

[4] http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0039241&BATE=Miquel%20Mai

[5] JORDI RUBIÓ i BALAGUER, Impremta i llibreria a Barcelona (1474-1553), Quaderns de Treball nº 9, Escola Universitària J. Rubió i Balaguer, Barcelona, 1986, p. 50 i 56.

[6] Ídem, p. 50.

[7] http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0045555&BATE=Vicen%E7%20Navarra

[8] EULÀLIA DURAN i GRAU, Gran Enciclopèdia Catalana, Enciclopèdia catalana S.A., Barcelona, 1992, volum 6, p. 283.

[9] JORDI RUBIÓ i BALAGUER, ob. cit., p. 95, nota 204.

[10] Ídem, p. 95.

[11] MIQUEL BATLLORI i MUNNÉ, ob cit., p. 186, 187 i 188.

[12] JOSEP M. NADAL i MODEST PRATS, Història de la Llengua Catalana; Edicions 62, S.A.; Barcelona, 1996, vol. 2, «El segle XV», p. 457-458.